

PÁLFFY PATRIK

Binárisnak tekinthető-e a társadalmi nem a nyelvhasználat alapján?

Szakmailag ellenőrizte: Dr. Kovács Ilona

A genderkutatás számtalan területet érint, kezdve a homoszexualitástól egészen a nemi szerepek vizsgálatáig. Az esszémben arra keresem a választ, található-e különbség a férfiak és a nők között a nyelvhasználat alapján. A kérdést az internetes nyelvhasználatról egészen a nyelvtanig vizsgáltam. Körüljártam többek között azokat a kérdéseket, hogy melyik nem használ több emotikont, illetve hogyan jelennek meg a nemi szerepek az iskolai osztályokban. Michelle Rodino és Sandra Bem gondolatához csatlakozva egy androgün koncepció lehet a legjobb, mivel azok az emberek, akik nem ragaszkodnak szorosan a társadalom által meghatározott nemi szerepekhez, könnyebben fenn tudják tartani mentális egészségüket.

A pszichológiának egyik fontos, megosztó témája napjainkban is a nemi identitás fejlődése, ami a (hetero-)szexualitás kérdésén túlmutatva a nemi szerepekhez való igazodással is foglalkozik. Dolgozatomban arra a kérdésre keresem a választ, hogy a nyelvhasználatban milyen formában jelenik meg a személyek társadalmi nemhez való viszonya, és hogy ez a társadalomban milyen reakciókat vált ki.

A társadalmi nemről általánosan

Ahhoz, hogy a nyelvhasználatot vizsgálhassuk ebben a kontextusban, először is ki kell térnünk magára a társadalmi nemre – a *gender*-re. Az elméletalkotók általában két táborra szakadnak, aszerint, hogy a társadalmi nem kialakulásának elsődleges oka a biológia (*nature*) vagy a társadalmi hatások, a nevelés (*nurture*). Mielőtt megvizsgálánánk a két oldal érveit, fontos megemlíteni, hogy kétféle torzító

tényező is nehezíti a téma iránt érdeklők dolgát. Az egyik az úgynevezett alfa-elfogultság, amely során a kutatók eltúlozzák a nemi különbségek jelentőségét, míg a béta-elfogultság a másik véglet, ahol nem vesznek tudomást a nemi különbségekről (Powell & Graves, 2003).

A biológiai oldalt képviselők számtalan oldalról közelítik meg a kérdést. Egyes szerzők szerint Darwin elméletét és az epigenetikát vegyíthetjük. Gondolhatunk arra, hogy az őskori munkamegosztás – miszerint a nők gyűjtögettek, míg a férfiak vadásztak, ami magasabb kognitív és fizikai fejlettséget követelt meg – a hosszú évek során a génekbe is kódolódott, és ez vezetett a mai nemi különbségekhez (Powell & Graves, 2003).

Maradva Darwinnál, 1871-es írásában arról ír, hogy a hímnek meg kell védenie kicsinyeit, illetve a nőtényt, ehhez pedig magasabb szintű szellemi képességekre van szüksége, mint például találékonyságra, megfigyelésre, képzelőerőre (Bem, 2008). A másik meghatározó biológiai álláspont, a férfi és a nő agyi, illetve hormonális felépítésének különbségein alapul. Itt szeretném bemutatni Kimura 2003-as erről szóló táblázatát.

1. táblázat: **Biológiai különbségek a nemek között**

Nők	Férfiak
Kisebb aszimmetria	Nagy aszimmetria
Általában az egész bal testfél domináns	Általában az egész jobb testfél dominál
Kognitív hatékonyság függ a peteérési ciklustól	Kognitív hatékonyság romlik a túl magas tesztoszteronnal
Függ a hím nemi hormonok jelenlététől	

Forrás: Kimura, 2003 alapján Kovács, 2017, 17.o

A társadalmi konstruktivista elméletek azonban szembe mennek a fent taglalt biológiai állásfoglalásokkal, mivel szerintük ennél jóval összetettebb a társadalmi nem kialakulásának folyamata. Mivel a különböző vizsgálatok során nagy varianciát találtak a nemeken belül,

és sok tényezőben átfedést a két nem között, megerősítést nyert az a megállapítás, hogy a nemen belüli különbségek nagyobbak, mint a két nem közöttiek (Rudman & Glick, 2008). Ez ellentmond a sokáig népszerű dichotóm gondolkodásnak, miszerint – társadalmi értelemben – csak férfiről és nőről beszélhetünk. Manapság már elfogadott tény a társadalomtudósok körében, hogy a nemek (*gender*) társadalmi konstrukciók eredményei, így ezek könnyen változtathatók (Kimmel, 2000). Az elsajátításuknak 3 fő fóruma van, a család, az iskola és a média (Powell & Graves, 2003).

A gender és a nyelvhasználat

A nyelvhasználat és a társadalmi nem közötti kapcsolat kutatását napjainkban a konstruktivista megközelítés határozza meg. Ennek az irányzatnak a követői azt vallják, hogy a nyelvi megnyilvánulás ismerveit nem csupán a *gender* határozza meg, hanem sok más változó is befolyásolja. Ilyen többek között a szociális háttér, az életkor, a foglalkozás, vagy a beszélő attitűdje (Juhász, 2013).

Nem csupán a nyelvhasználat és a társadalmi nem közötti direkt, illetve indirekt kapcsolat feltárására vállalkozom, hanem a kontextus és a különböző szituációk vizsgálatára is. Az esszém egyik alapvetése, hogy a *gender* politikai, kulturális és társadalmi szempontból is értelmezhető konstrukció. A bemutatott tanulmányok alapján megállapítható, hogy nem csupán a kommunikációs tényezők vannak befolyással a társadalmi nem kialakulására, hanem a *gender* is módosítja azokat. Így a társadalmi nem „voltaképpen nem egy állandó, hanem interakcióban, performatív beszédaktusok mentén létrejövő nyelvi viselkedési mintázat, amelynek jellemző jegyeit befolyásolni képesek olyan tényezők, mint szociális és kulturális háttér, az életkor vagy a foglalkozás, a szakmai életben betöltött pozíció” (Juhász, 2011, 7.o). A társadalmi nem tehát egy dinamikusan változó dolog, hiszen a másokkal folytatott interakciók során hozzuk azt létre (úgynevezett *doing gender*), és hatással vannak rá olyan tényezők, mint a kulturális gyökerek vagy a hatalom. A nemek biológiai szabályozottsága nehezíti a *doing gender*, mint interakciókban létrehozott identitás felfogását. A három axióma, amin ez alapul a következő (Hirschauer, 1994 id.: Juhász, 2013):

- Az állandóság elfogadása: feltételezzük, hogyha egy nővel vagy férfival találkozunk, akkor ő holnap is férfi vagy nő lesz.

- A természetesség elfogadása: A nemet a testi jellemzők alapján állapítjuk meg.
- A kettősség elfogadása: csak dichotóman, férfiben és nőben vagyunk képesek gondolkodni.

Nyelvhasználat a gyerekeknél

Az iskolában rengeteg helyen találkozhatunk a diákok körében a társadalmi nem különböző kifejezési formáival. Gondoljunk akár az öltözködési stílusra, a sminkelésre vagy a párkeresésre. Bár korunk egyik széleskörűen elfogadott társadalmi konszenzusa, hogy a nőket és a férfiakat társadalmilag ne különböztessük meg, és igyekezzünk diszkriminációmentes légkört teremteni, olyan hétköznapi dolgokban közvetítjük gyermekeink felé ennek ellenkezőjét, amikre nem is gondolnánk. Onnantól kezdve, hogy a kisgyerek mivel játszhat, és mivel nem, a gyermekirodalmakba ágyazott sztereotípiákon át a szülői mintáig. H. Sas Judit kíváncsi volt arra, hogy milyen nemi sztereotípiák élnek a gyermekekben. Az anyákat többnyire gondoskodó, önfeláldozó, jóságos jelzőkkel illették, míg az apákra inkább a magabiztos, agresszív és durva szavakat használták. Az 5 éves gyerekeknek már egyértelmű fogalmuk volt arról, hogy milyennek is kell lennie egy kisfiúnak és milyennek egy kislánynak, ráadásul, ha nemileg semleges mesét olvastunk fel nekik, 76,9%-uk a tipikusan női tulajdonságokkal és női tárgyakkal bíró szereplőt nőnek, míg a másikat férfinak ítélte meg (H. Sas 1988). A mai modern mesékben egyébként is a férfi szereplők dominálnak inkább, akiknek sokkal változatosabb, izgalmasabb és nagyobb rátermettséget igénylő az élete, mint a női szereplőknek (Pálóczi & Nagy, 2017).

Él társadalmunkban egy olyan sztereotípia, hogy az iskolában a fiúk és a lányok nyelvhasználatában különbség van. Az a vélekedés, hogy a fiúk alapvetően versengőbbek, dominanciára törekszenek, tehát kompetitív a nyelvezetük, és ezt igyekeznek interakcióikban is érvényesíteni. Ezzel szemben a lányok inkább együttműködőbbek, fontosabb nekik a kapcsolat, és inkább alárendelik magukat a fiúk akaratának, egyszóval kooperatívok. Kutatók több ilyen gyerekbeszélgetést is megvizsgáltak, hogy bizonyítékot – vagy sokkal inkább cáfolatot – találjanak a fenti sztereotípiára, és végül arra jutottak, a kérdés túl összetett ahhoz, hogy lebontható legyen fiúkra és lányokra, illetve kooperatív és kompetitív hozzáállásra. Vegyünk például egy olyan esetet, ahol a fiú makacsan ragaszkodik az érveihez, míg a lány

az együttműködésre próbálja sarkallni, hogy együtt kell megoldaniuk a feladatot. Első ránézésre a lány kooperatívnak is tűnhet, de vizsgálhatjuk úgy is a szituációt, hogy a lány megrendíthetetlenül törekszik a saját álláspontjának – vagyis az együttműködésre való törekvésnek – az érvényesítésére (Swann, 2003 id.: Juhász 2013).

Az iskolákban a gyerekek mellett a másik nagyon fontos összetevő a tanár. A család mellett a tanárok alakítják a nebulók gondolkodását, értékrendjét, és többek közt társadalmi nemük kialakításában is fontos szerepet játszanak. Számtalanszor megjelennek a tanári nyelvzetben olyan jellegű mondatok, vélemények, melyek beskatulyázzák az adott tanulót egy nem keretei közé. Például amikor azt mondja egy tanár, hogy egy „lánynak nem szabad így viselkednie”, vagy amikor egy fiúra rászól, hogy a fiúk nem szoktak sírni, vagy ennyit beszélni az érzéseikről, az súlyosan károsíthatja a stabil nemi identitásuk kialakulását.

Egy németországi biológiaórán például egy kisfiú megkérdezte, hogy mikor lesz a szünet a dupla órán. A tanár erre úgy felelt, hogy máskor, mint amikor szokták tartani. A fiú erre elszomorodott, mire a tanár – próbálva humoros hangnemet megütni – visszakérdezett, hogy „csak nem gondolod, hogy ahhoz fogunk igazodni, hogy te találkozhass azzal a »kis édessel«?” Ezután egy diáktárs utal arra, hogy a lány magasabb, mint a fiú, mire a tanár úgy reagál, hogy „nem gondoltam volna”. Ezekből a mondatokból érezni, hogy a tanár a „nem normális” kategóriába sorolja a magas lányt, hiszen a heteroszexualitás egyik íratlan szabálya, hogy ha egy fiú randevúzik egy lánnyal, akkor a lánynak alacsonyabbnak kell lennie. A „kis édes” kifejezés pedig erősíti a lányokról alkotott sztereotípiát a fiúkban, hogy alacsonyabbak, tovább menve, hogy gyengébbek, és csak olyan „kis édesek”.

Egy másik példa, ahol a tanár inkább a női oldalt képviseli, amikor is egy szintén németországi angolórán egy lány gúnyos megjegyzést tesz egy fiú hosszú hajára (mellyel alátámasztja azt a gyerekekben, hogy a fiúknak rövid a haja), amiben az elakadó lányt kíséretíti a megfelelő idegen szóval a tanárnő, majd, amikor a fiú visszavágna, rendre utasítja. Amikor a fiú felháborodását fejezi ki, a félénkségére utal a tanárnő, oly módon, hogy egy fiú nem lehet félénk, ezzel is viszsanyúlva a nemi szerepekhez (Jösting, 2006 id.: Juhász, 2013).

Az internetes nyelvhasználat

Ha már fiatalokról beszélünk, nem mehetünk el szó nélkül korunk egyik legmeghatározóbb jelensége, az internet mellett. Szinte már minden gyereknek van okostelefonja, tabletje vagy számítógépe, általános iskolától kezdve. A család és az iskola mellett – a tanulás-elméleti megközelítés támogatói szerint – a média a harmadik olyan tényező, ami befolyásolja a gyerekek nemi szerepekhez való igazodását. Azon kívül, hogy ingereket ad a nemi sztereotípiákról, és uralkodó nézetekről, egy új fajta kommunikációs és önkifejező platformot is jelent. Az éppen identitásukat kereső 14–18 éves kamaszok számára létfontosságú, hogy néha védelmet találjanak a világháló anonimitást nyújtó bástyái között, és kiönthessék szívüket a szintén anonim közösség számára, vagy éppen közölni tudják a kiválasztottal, hogy mit is éreznek iránta anélkül, hogy elé kellene állniuk, és remegő hangon valami értelmes mondatot összerakniuk.

De van különbség az élőbeszéd és az internetes nyelv között? És az online nyelvhasználatban férfi és női nyelvezet között? A férfiak beszédstílusa általában direktebb, és erőteljesebb stílust használnak, mint a nők (Tannen 1995). Alapvetően az internetes nyelvhasználat nem tér el ettől a vonaltól, de például a beszélőlépésváltásban különbség van a két kommunikációs forma között. Robin Lakoff (1975) azt írja a női nyelvhasználatról, hogy a nők beszéde önbizalomhiányt, féltékenységet, bizonytalanságot sugároz, amire olyan nyelvi elemekből következtet, mint a visszakérdezések és a tompító kifejezések (pl.: Szörnyű ez az idő, nem?; Egy kicsit mérges vagyok). A férfiak ezzel szemben kevésbé foglalkoznak udvariassággal, tényekre szorítkoznak, személytelenebbek, és gyakran megsértik az online etikett szabályait (Savicki 1996, id.: Huffaker 2005). Számomra az egyik legszimpatikusabb hozzáállást Michelle Rodino képviseli, aki nem ért egyet azzal, hogy binárisan kezeljük a férfiak és nők nyelvhasználatát, mivel a személyek különféleképpen fejezik ki nemüket – különösen az online világban –, és véleménye szerint a beszéd- és *gender* kutatók túlságosan leegyszerűsítik a nem nyelvi kifejezését (Rodino 1997).

Azzal a sztereotípiával tekintünk a tinédzserek blogjára, hogy a lányok valószínűleg több emotikont fognak használni, többet és nyíltabban fognak írni bensőségeesebb, érzelmesebb témákról, mint például a szexualitás, a férfiak pedig jóval agresszívebb és határozottabb nyelvezetet fognak használni. Ezek a feltételezések azonban nem igazolódtak Huffaker kutatásában (2005). Az emotikonokat az emberek arra használják, hogy pótolják a mindennapi kommunikációban előforduló nonverbális

jelzéseket, amikre az online kommunikációban nincs lehetőség. Ezt azonban nem a tinédzser lányok, hanem sokkal inkább a fiúk használják többet, különösen a kacérkodással (például nyelvkiöltést és kacsintást szimbolizáló) és a szomorúsággal kapcsolatos piktogramokat. Utóbbi egy kicsit nehezen magyarázható, hiszen a lányok általában jobban szeretnek beszélni szomorúságukról és érzéseikről, mint a férfiak, előbbi azonban nem meglepő, hiszen kapcsolódó kutatások is kimutatták, hogy a férfiak keresik az online szexuális interakciókat (Turkle 1995). A tanulmány szerint nem használnak a nők passzívabb, alkalmazkodóbb, kevésbé magabiztos nyelvezetet. Ezt egy úgynevezett bizonyosságszámítással mutatták ki, vagyis megvizsgálták a blogokban előforduló olyan szavak számát, amik a kitartás, a kiegyenlítés, a kollektivitás és a ragaszkodás dimenziójába beleesnek. Egy bonyolult képletbe (lásd Huffaker, 2005) ezt behelyettesítve kaptak egy értéket, aminek segítségével össze tudták hasonlítani a nemeket. Ugyanígy jártak el az agresszió, élenkség vizsgálatánál. E két eljárás eredménye, hogy bár a férfiak némileg aktívabb nyelvezetet használnak, a nők ezzel szembe nem használnak passzívabbat. Ebből le lehet vonni azt a következtetést, amire esszémet is szeretném kifuttatni, hogy egy androgün elképzelés a helyes, miszerint a femininitás és a maszkulinitás két teljesen elkülönülő dimenzió, és nem egy kontinuum két végelete (Huston 1988).

A szakirodalmakat böngészve egy általános káoszérzés fogott el, ami érdekes módon ennek a kérdésnek a vizsgálatánál szerencsés. Az ugyanis, hogy a kutatók nem, vagy csak nehezen tudnak kimutatni tipikusan férfias vagy tipikusan nőies nyelvi formákat, véleményem szerint az androgün elgondolást erősíti. Például, hogy egymás mellett él az a két sztereotípiá, hogy a nők jóval többet beszélnek, mint a férfiak, illetve, hogy a nők a társalgásokban általában el vannak nyomva és keveset jutnak szóhoz, kioltja egymást.

Nemek a sajtóban

Ha nehézkes mintázatokat találni a nemi nyelvhasználatban, akkor próbáljuk meg a másik oldalról megközelíteni a kérdést, és nézzük meg a nemekre irányuló nyelvhasználatot. Szeretnék néhány példát hozni a személyközi interakciókból és a sajtóból. Elisabeth Leinfellner kutatásában beszámol olyan sajtómegjelenésekről, amelyek például láthatatlanná teszik a nőket. Ilyen eset volt, amikor egy osztrák lap *Az elfeledett hőstenorok* címet adta egy cikkének, ahol egy éppen megjelenő CD-t mutattak be, azonban a cím csak a férfiakra tér ki (a tenor férfiszólam) és a

cikkben sem ejt szót a lemezen szereplő nőkről. Számptalan példát hoz olyan esetekre, ahol a nők férfiaknak alávetetten, tőle függő szereplőként jelennek meg egy-egy újságcímben. Egy nővéréről jelent meg egy cikk *Prominens nővér* címmel azért, mert a férje Alsó-Ausztria tartományfőnöke volt. Az sem ritka, hogy a nőket gyakran redukálják külsejükre, és az áldozathibáztatás is gyakori (Leinfellner, 2002).

Nyelvtan és a nemek

De van-e ennél mélyebb, nyelvtani szintű megkülönböztetés a nyelvek között? Igen, létezik. Az angol nyelvben például, ha egy férfit megcsalnak, akkor a *cuckold* jelzővel illetik. A megcsalt nőre azonban nem létezik kifejezés. Ez a női házasságtörés szigorúbb megítélésének történelmi gyökereire vezethető vissza.

Mint ismert, a német nyelvben az *-in* végződés a nőnemet jelöli (*Lehrer* – *Lehrerin*; tanár – tanárnő). Az angolban is voltak hasonló jellegű morfológiai eszközök, de ezek szisztematikus használatát elhagyták, mivel lekcisinylőnek és szexistának tartják. Ilyen volt például a *-ess* (*poet* – *poetess*; költő – költőnő). A németek ezzel szemben egy más jellegű változtatást eszközöltek. Nem elhagyták ezeket a toldalékokat, hanem egy kevésbé szexista nyelvhasználatot szorgalmaznak, és lexikai változtatásokat is eszközöltek, így például az *-in* végződést már nagybetűvel írják a mondaton belül is (*BürgerInnen* – polgárnők).

A direkt és indirekt kommunikáció

Gyakori hipotézis, hogy a nők indirektebben kommunikálnak, mint a férfiak. Direkt kommunikáció például: „Nyisd ki az ablakot!”, indirekt pedig: „Itt nincs levegő”. Ez utóbbinak két előnye is van: az egyik, hogy visszavonható, a másik pedig, hogy egyfajta kooperációt sugall, hiszen nem azért nyitja ki a másik az ablakot, mert megparancsoltuk neki, hanem mert ő is azt szeretné. Míg sokan úgy gondolják, hogy ez a visszahúzóbb beszédstílus is az alá-fölé-rendeltséget szimbolizálja, egyes kultúrákban – például a madagaszkáriban – a férfiak beszélnek indirekt módon, a nők pedig direkten. Ők azonban úgy vélik, az indirekt a magasabb szintű kifejezési forma, és Leinfellnert idézve: „a nők indirekt beszédmódja a férfiak közlésmódjának a nők által elrontott, tisztáltalanná tett változata”. (Leinfellner, E 2002 alapján, Juhász 2011, 114. o.)

Ami az imént az indirekt és direkt stílusnál történt – miszerint nem is maga a nyelvi jelenség, hanem annak magyarázata a nemi sztereotípiák táptalaja –, ugyanúgy előfordul a megszakítások és közbevágások, vagy a hallgatás és beszédesség területén. A beszélőlépésváltás és témafelvetés területén már számszerű adatokra is támaszkodhatunk, mégpedig arra, hogy 12 órányi beszélgetés tartalomelemzése során a következő eredmények születtek: összesen 76 felvetett témából 47-et vetettek fel nők, melyekből csupán 17 volt sikeresnek minősíthető, míg a férfiak által felvetett 29 ötletből 28 sikeres volt. Hogy ezt ki, hogy értelmezi, azt megint csak embere, illetve álláspontja válogatja. A női javaslatok kevésbé hasznosak? Vagy értékesek, de a férfiak elnyomják őket? Nehéz megmondani, mindenesetre véleményem szerint a kérdéssel foglalkozni kell, mert az egyenlőtlenség kimutatható, csak éppen az oka még vitatott (Leinfellner, 2002).

Összegzés

Nehéz fekete-fehér konklúziót levonni az ismertetett tények alapján, hiszen láthattunk érveket a nemi egyenlőség mellett és ellen is, hipotéziseket, melyek fordítva igazolódtak be, és megdöbbentő számszerű adatokat is egyik és másik oldal mellett. Figyelemre méltók a társadalmi nemet és nyelvhasználatot vizsgáló kutatások és törekvések is – gondoljunk akár a németben bevezetett újításokra. Mindenesetre az egész társadalmi nem kutatását nézve, egyet tudok érteni akár Michelle Rodino, akár Sandra Bem gondolataival, és egyfajta androgün álláspontot szeretnék képviselni. Talán e melletti érvnek tekinthető a gender lingvisztika szerteágazósága is, hogy egymásnak némileg ellentmondó eredményeket találunk párhuzamosan. A cél azonban nyilvánvaló: értelmezzük akárhogy is a nyelvhasználatot – pl. a madagaszkári példa az indirekt nyelvhasználatra –, ne különböztessük meg egyik nemet se hátrányosan a másiktól.

Irodalom

- BEM, S. L.: *A biológiai esszencializmus*. In Kende Anna – Vajda Róza szerk. *Rasszizmus a tudományban*. Budapest, 2008, Napvilág Kiadó, 147–198.
- H. SAS J.: *Nőies Nők és Férfias Férfiak*. Budapest, 1988.
- HIRSCHAUER, S. *Das Vergessen des Geschlechts. Zur Praxeologie einer Kategorie sozialer Ordnung*. na. 2001, idézi Juhász, 2013.

- HUSTON, A. C.: *Sex-typing. Handbook of child psychology*, 1983, 4, 387–467.
- JÖSTING, S. & SEEMANN, M.: *Gender und Schule. Geschlechterverhältnisse in Theorie und schulischer Praxis*. Oldenburg: Bis-Verlag. 2006, idézi Juhász, 2013.
- JUHÁSZ, V.: *Társadalmi nem és nyelvhasználat I.*, Szeged, 2011., Szegedi Egyetemi Kiadó.
- JUHÁSZ, V.: *Társadalmi nem és nyelvhasználat II.*, Szeged, 2013., Szegedi Egyetemi Kiadó.
- KIMMEL, MICHAEL S. *The Gendered Society*, Oxford, 2000., Oxford University Press.
- KIMURA, D.: *Női agy – férfi agy*. Budapest, 2003., Kairosz Kiadó.
- LAKOFF, R.: *Linguistic theory and the real world. Language Learning*, 1975, 25(2), 309–338. [alapján HUFFAKER, D. A., & CALVERT, S. L.: *Gender, identity, and language use in teenage blogs*. *Journal of Computer Mediated Communication*, 10(2), 00–00.]
- LEINFELLNER, E.: *Die redselige Frau, der schweigsame Mann und andere sprachliche Stereotypen. na*. 2003. (alapján Juhász, 2011).
- PÁLÓCZI B. & NAGY B.: *Nemi sztereotípiák a mese- és gyerekkönyvekben*, Budapest, 2017. ELTE Eötvös kiadó.
- POWELL, G. N.–GRAVES, L.: *Women and Men in Management*, 2003., Sage.
- RODINO, M.: *Breaking out of binaries: Reconceptualizing gender and its relationship to language in computer mediated communication*, 1997., *Journal of Computer Mediated Communication*, 3(3), 0–0.
- RUDMAN, L. A.–GLICK, P.: *The social psychology of gender. How power and intimacy shape gender relations*, London–New York, 2008 The Guilford Press.
- SWANN, J.: *27 Schooled Language: Language and Gender in Educational Settings*, 2003., *The handbook of language and gender*, 624-644. (idézi Juhász, 2011)
- TANNEN, D.: *Gender and Discourse*, 1995, Oxford: Oxford University Press [alapján HUFFAKER, D. A., & CALVERT, S. L.: *Gender, identity, and language use in teenage blogs*, 2005. *Journal of Computer Mediated Communication*, 10(2), 00–00].
- TURKLE, S.: *Life in the Screen: Identity in the Internet*, 1995 New York: Simon. [alapján HUFFAKER, D. A., & CALVERT, S. L.: *Gender, identity, and language use in teenage blogs*, 2005. *Journal of Computer Mediated Communication*, 10(2), 00–00].